

О. В. Нарожна

*ст.викладач кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
ОНУ імені І. І. Мечникова*

КРИМІНАЛІСТИЧНА МОДЕЛЬ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПОСЯГАНЬ НА КУЛЬТУРНУ СПАДЩИНУ

Зміни, що відбулися в суспільстві, вплинули не лише на зростання та характер злочинності, а й на окремі види правопорушень, у тому числі пов'язані з культурною спадщиною. У нову епоху зростання злочинності з розкрадання культурної спадщини спровоковано інфляційними процесами, які перетворили культурні блага на товар великої вартості, рівноцінний твердій валюті. Не

дивно, що посилене вивчення мистецтва та творів античності призвело до значного розвитку крадіжок і шахрайств.

Перетворюючи в собі давній досвід людей, культурні цінності безпосередньо виявляють соціальну роль по відношенню до людини, природи і суспільства. Визначаючи поняття культурної спадщини, на нашу думку, необхідно виходити з визначення Закону «Про охорону культурної спадщини». Цей законодавчий акт визначає культурну спадщину як сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини. Об'єктами культурної спадщини визначені місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [1, ст. 1].

Оцінюючи наведене визначення, на нашу думку, є підстави вважати, що формулювання потребує подальшого опрацювання, оскільки містить елементи тавтології. Зокрема, йдеться про пам'ятки історії та культури як такі. Між тим, історичні записи, в якому б вигляді вони не з'являлися, завжди є документами культури і не мають самостійного змісту, оскільки є частиною цілого. Поняття «культурна спадщина» включає поняття «пам'ятка історії». Те саме слід зазначити, розглядаючи поняття «історичний» і «науковий». Друге поглинає перше, тому що історія є науковою дисципліною і універсальною частиною гуманітарної науки.

Якщо та чи інша корисність є історичною, вона, звичайно, повинна виступати як наукова категорія. З цієї причини ми вважаємо енциклопедичне формулювання найбільш правильним, вважаючи, що культурна спадщина може бути охарактеризована як сукупність успадкованих сучасниками від попередніх поколінь культурних цінностей. Розрізняють матеріальну і нематеріальну культурну спадщину. До матеріальної культурної спадщини належать пам'ятки архітектури та монументального мистецтва й

подібні до них пам'ятки археології та історії, а також пов'язані з ними природні об'єкти; різноманітні визначні місця; рукописи, книги, архівні матеріали, предмети художнього, історичного або археологічного значення, наукові колекції, що мають художнє, історичне, етнографічне або наукове значення; до нематеріальної – традиції, звичаї, обряди, свята (святкування), традиційні ремесла, інші форми збереження та успадкування досвіду, навичок і знань, що мають значення для окремих спільнот і передаються від покоління до покоління. Культурна спадщина підлягає збереженню та охороні, а також повинна бути доступною для якомога більшого кола зацікавлених осіб і всіляко популяризуватися [2].

Розглядаючи сферу обігу об'єктів культурної спадщини у цілому, слід зазначити, що вона має ґрунтовну правову основу. Досить сказати, що вона встановлений міжнародними конвенціями, національними законодавчими актами та ін. Водночас виникає багато питань, які стосуються проблем правового забезпечення дій щодо запобігання посяганням на культурні цінності. Все, безсумнівно, треба говорити мовою кримінального права, яке є головним чинником у визначенні дій, що утворюють склад правопорушення.

Аналіз кримінального законодавства показує, що більшість правопорушень, спрямованих на посягання на культурну спадщину, можуть бути вчинені лише умисно. При скоєнні правопорушення особи усвідомлюють небезпеку своїх дій, передбачають можливість або неминучість настання небезпечних суспільно небезпечних наслідків і бажають їх посягання або свідомо допускають ці наслідки або байдуже до них ставляться [3, ст. 24]. Правильність такого висновку, на нашу думку, підтверджується тим, що розкрадання об'єктів культурної спадщини є правопорушенням традиційно корисливої спрямованості. Головною причиною цих правопорушень є прагнення до збагачення. Як впливає з результатів криміналістичних досліджень, є підстави говорити переважно про два види досліджуваної корисливої злочинності.

Перш за все, треба говорити про такі продажні кримінальні настрої, які покликані захопити будь-яку хорошу культуру. При вчиненні правопорушення ці виконавці викрадають культурні цін-

ності та інші предмети: побутову техніку, радіоапаратуру, посуд, одяг тощо.

По-друге, такі бажання людей можуть стати правопорушеннями, які стосуються лише культурних благ. Ці правопорушення є вибірковими та цілеспрямованими. Особи, які їх скоюють, зазвичай пов'язані зі світом мистецтва в реальному житті.

У діях правопорушників, яких ми відносимо до другої групи, мотиви самої протиправної поведінки набувають іншого, ніж раніше, соціального забарвлення, більш відповідного духу часу. У кримінальному середовищі все більшого поширення набуває ставлення до злочинності як до виду бізнесу. З цієї причини усвідомлення незаконної діяльності більше не асоціюється зі страхом перед законом. Протиправність як така є немовби необхідним елементом цієї належної (звичайно, злочинної) речі. Заволодівши нею, злочинці накопичують капітал у вигляді творів мистецтва, ювелірних виробів та інших цінностей, зберігаючи їх у недоступних місцях, після чого намагаються вивезти культурні цінності за кордон вже не як комерційні товари, а як капітал, який можна вигідно розмістити у банках. Правопорушники часто знищують цінні речі і викрадені реліквії, наприклад, перетворюють їх на сміття, переплавляють релігійні предмети, ювелірні вироби, предмети з рідкісних металів (їх незрівнянно легше продати, ніж рідкісні культурні цінності, тим більше відомі предмети, старожитності, частини колекцій тощо).

Висновки. По-перше, при кваліфікації, розкритті та розслідування правопорушень в сфері посягань на об'єкти культурної спадщини потрібно чітко розуміти які саме об'єкти відносяться до неї. Потребує вдосконалення термінологія, перелік об'єктів, відкрита база даних об'єктів культурної спадщини. По-друге, методика розслідування цього виду правопорушень має містити в собі аналіз варіантів приховування правопорушення, у тому числі можливість знищення, перетворення чи маскування об'єктів культурної спадщини, особливо у випадку контрабанди. Це дозволить слідчим більше ефективно планувати та проводити заходи з розкриття таких правопорушень.

Література

1. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8 червня 2000 року № 1805-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 39. Ст. 333.
2. Енциклопедія Сучасної України. НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL: <https://esu.com.ua/article-51479> (дата звернення: 09.04.2023).
3. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 5 квітня 2001 р № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25 – 26. Ст. 131.